

DEMOKRAT PARTİNİN TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU VE ZİLE HADİSESİ(17 EKİM 1958)

Fatih TUĞLUOĞLU*

Öz

1950 yılında hükümet olan Demokrat Parti'nin, on yıllık iktidar süresince çıkardığı önemli yasalardan birisi de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunudur. 1954'den itibaren başlayan ekonomik sıkıntılara paralel olarak, halkın muhalefet partilerine yönelmesini önlemek ve muhalefetin siyasi faaliyetlerini kısıtlamak için çıkarılan bu kanun siyasi hayatımızda yer etmiş önemli hadiselerin yaşanmasına neden olmuştur. Kanunun uygulanmaya başlandığı 1956 yılından 1960'a kadar muhalefet partisi CHP'nin Anadolu'da yapmak istediği ziyaretlerde olaylar çıkmış, siyasi gerginlikler halka yansımış ve kutuplaşmanın önüne geçilememiştir. Zile hadisesi, kendisinden sonra yaşanan Uşak, Topkapı ve Kayseri olaylarının habercisi olarak tarihe geçmiştir.

Anahtar Kelimeler

Zile, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, DP, CHP, Kaymakam Tevfik Kurma

THE LAW OF MEETINGS AND DEMONSTRATIONS OF DEMOCRATIC PARTY AND INCIDENTS OF ZILE (OCTOBER 17 1958)

Abstract

Law of Meetings and Demonstrations which was legislated by the Democratic Party which became the ruling party in 1950 is one of the important laws enacted by the party during their 10-year governance. In parallel with economic problems starting from 1954 the law which was designed to prevent people approaching the opposition party, and limit the activities of the opposition parties has caused important events and left a mark in our political past. Some incidents occurred between 1956 and 1960 during the visits of CHP in Anatolia. As a result of these incidents, the political tension reverberated to public and polarisation became ungovernable. The Zile Incident took its place in history as the sign of Uşak, Topkapı, and Kayseri Incidents.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Aksaray/Türkiye.
ftugluoglu@gmail.com

Keywords

Zile, Meetings and Demonstrations Act, DP, CHP, Governor Tevfik Kurma

GİRİŞ

1946 yılında dört CHP milletvekilinin teşebbüsleriyle kurulan Demokrat Parti, gerek muhalefet dönemindeki faaliyetleri ve gerekse iktidara geldikten sonraki çalışmaları ile Türk siyasi hayatında çok önemli bir mevkie sahiptir. 1946-1950 sürecinde Türkiye’de siyasi hayatın liberalleşmesine sağlayan Demokrat Parti, 1950’de yapılan seçimlerde iktidara gelmiş 27 Mayıs 1960 tarihine kadar Türkiye’nin kaderini elinde tutmuştur.

Demokrat Parti, iktidara büyük bir oy oranı ve milletvekili sayısı ile gelmişti. CHP ise yeni dönemde muhalefet partisi olmuştur. İlerleyen süreçte siyasette başka partiler de boy göstermeye çalışmış, ancak gerçek mücadele DP-CHP arasında geçmiş, ülke gündemini iki parti belirlemiş, diğer muhalefet partilerinin seçimlerde ve siyasetteki etkinlikleri zayıf olmuştur. Güçlü bir iktidar partisi DP ve daha zayıf bir milletvekili sayısı ile muhalefet yapmaya çalışan, tek parti döneminin güçlü partisi CHP’nin mücadeleleri beklenenden sert geçmişti. 1950-1960 döneminde Türkiye’de demokrasinin olgunlaşması beklenirken ve yeni iktidara gelen DP ile uzun süre iktidarı elinde bulundurduktan sonra muhalefete geçen CHP’nin sert mücadelesi Türkiye’nin gerçek demokrasinin kurulmasına, kişi hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasına imkân vermemiştir.

1950-1960 döneminde DP ile CHP arasında normal ve sağlıklı ilişkilerin kurulamaması, özellikle 1954’den sonra partilerin birbirlerine tahammül edememesi, gerginliğin halka yansımalarına neden olmuş, partiler arasında kamplaşmalar yaşanmıştır. Çalışmamızda konu edindiğimiz Zile Hadisesi de, DP ve CHP arasındaki mücadelenin sertleştiği bir dönemde meydana gelmişti. 17 Ekim 1958 tarihinde yaşanan olay, aslında siyasi mücadelenin küçük bir ilçede nasıl bir şekil aldığını göstermektedir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün Zile’ye yapacağı ziyaret, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı olduğu gerekçesiyle engellenmeye çalışılmış, Zile’de yaşanan arbedenin ardından, hadise günlerce ulusal basında tartışılmış, CHP milletvekilleri tarafından TBMM gündemine getirilmişti. Zile hadisesi, ordunun yönetime el koyduğu 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından kurulan Yassıada Mahkemesinde dava konusu olmuştur.

Çalışmamızda Zile hadisesine giden süreç, DP-CHP ilişkilerinin genel seyri üzerinden ülkede yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak, anlatılmaya çalışılacaktır. Zile’de hadisenin yaşanmasında etkili olduğunu düşündüğümüz Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Türk siyasetine getirdikleri ve sonuçları da incelenecektir. Çalışmamız Zile hadisesinin ilgili yasayı taşıyıcı uygulayan idarecilerin tavırları nedeniyle yaşandığı tezini kanıtlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla 17 Ekim 1958 günü yaşananlar ulusal basın, hatıralar ve araştırma eserlerden izah edilmeye çalışılacaktır.

1-1950-1960 DÖNEMİNDE İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ

14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerle iktidarın Demokrat Partiye geçmesiyle Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştı. Yeni dönemde iktidar olan DP’nin lider kadrosu CHP’nin içinden çıkmıştı. Lider kadro, uzun yıllardır süren ve halkın yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunların nedeni olarak gördüğü CHP’ye karşı yeni bir umut ile halkın karşısına çıkmış ve seçimleri kazanmışlardı.

Seçimler yoluyla iktidarı gelen DP artık demokrasiyi ve hürriyeti kuran bir kurtarıcı rol elde etmiş, karşısında gördüğü tüm parti ve teşebbüsleri de milli irade karşıtlığı olarak değerlendirmişti. Bu söylem ekonominin kitlelerinin isteklerinin karşılayacak seviyede olduğu sürece canlılığını koruyabilmişti.

Kurulduğu tarihten itibaren CHP’ye devlet imkânlarını kendi çıkarına kullandığı ve muhalefete karşı haksız avantaj sağladığı gibi suçlamalar yönelten DP, muhalefette iken, kendisini iktidar partisi karşısında güvende olmadığını düşünürken aynı duyguların 1950 seçimlerinden sonra muhalefet partisi CHP tarafından da hissedilmesine mani olmadı. DP Grubu Temmuz 1951’de, CHP’nin malvarlığının devlet imkânlarıyla elde edildiğini iddia ederek tasfiyeye karar verdi. Bu karar Aralık 1953’e kadar uygulamayarak muhalefetin iktidara karşı mücadele imkânları azaltılmaktaydı¹.

DP iktidarının ilk yıllarında ekonomide büyük bir canlanma yaşanmıştı. Hava şartlarının uygun olmasıyla hasad bollamış, uygun dış şartların da etkisiyle tarım ürünlerinin ihracat imkânları genişlemiş, ABD’den alınan yardımlar ile ithal mallar çoğalmıştı. Ekonominin iyileşmesi ile milli gelir artmış, refah yaygınlaşmıştı. DP için nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal kesimin oylarını garantilenmişti². Ancak 1954 yılından itibaren ekonomik vaziyetin bozulmaya başladığı fark edilmiş, elverişli hava koşulları sona ermiş, tarımsal üretim gerilemeye başlamıştı. Kore Savaşı bitmiş, dünya piyasalarındaki tarımsal ürün talebi de sona ermişti. İhracat olanakları azalınca ithalat da daralmış, bunun sonucu olarak özellikle ithal ürünlerin fiyatları artmaya başlamış, bazı malların yokluğu karaborsayı ortaya çıkarmıştı. Hükümet 1954 yılının Temmuz-Ağustos aylarında birtakım sert tedbirler almak zorunda kalmıştı. İktisadi sıkıntı artıkça şikâyetler de artmış, muhalefet daha da etkili hale gelmişti³.

Ekonomide yaşanan bozulma, geniş halk kitlelerinin desteğine sahip olduğunu düşünen DP’ye destek veren halk koalisyonunda parçalanmaya

¹ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-1971" *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Derleyenler: İrvin C. Schick, E.Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2003, s. 120.

² Tevrik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, İstanbul 2013, s. 46.

³ Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 161.

neden olmuştu. Bu parçalanma DP'nin ekonomik sıkıntılar nedeniyle başlayan eleştirilere karşı devletin gücünü kullanarak muhalefeti ve şikâyetleri önlemek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Anti-demokratik kanunları ortadan kaldırmayı vaat ederek iktidara gelen DP, 1953 Ceza Kanunu değişikliği ile bakanların basında küçük düşürülmesine karşı yaptırımlar getirmiş, basına ve üniversitelere yönelik tutumunu sertleşmişti⁴. Bu anti-demokratik uygulamalar başlangıçta özgürlükçü vaatlerinden dolayı DP'yi desteklemiş olan aydınların da kısa sürede parti ile aralarına mesafe koymalarına neden olmuştu⁵.

Ekonomideki gerilemelere karşın 1954 seçimlerini DP kazanmış, seçim sistemi sayesinde DP Mecliste büyük bir çoğunluk elde etmişti. Cem Eroğul'a göre bu çoğunluk ve seçimlerde alınan yüksek oy oranı DP'ye şikâyetleri sert tedbirlerle susturma imkânı vermişti⁶.

1954 yılında Hükümet kendisine yönelen şikâyetlerin kaynaklarından biri olan basını ilgilendiren bir düzenleme yaparak kişilere yönelik itibar kırıcı, şöhrete zarar verecek yayınların önlenmesini amaçlamış, ancak basına iddialarını kanıtlama imkânı "ispat hakkı" verilmemişti⁷. 1956 Haziran ayında ise yine basın kanununda birtakım değişiklikler yapılarak, "DP'ye karşı siyasi ihtirasları nedeniyle kin ve nefret duyarak yapılan eleştirileri engellemeyi" amaçlamışlardı⁸.

1957 seçimlerine giden süreçte DP, ekonomik sıkıntılara ve CHP'nin eskiye göre daha faal olmasına karşın hala gücünü muhafaza etmekteydi. DP Hükümeti, devlet imkânlarını kullanarak seçime hazırlanırken, muhalefet ise işbirliği yaparak güçlerini birleştirmeye çalışmaktaydı. Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi liderleri CHP ile seçim ittifakını görüşmüşler daha sonra partiler aralarında seçimlere ortak liste ile girilmesi konusunu tartışılmıştı⁹.

⁴ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış*, Sayı 4, Yaz 2009, s. 126.

⁵ Süleyman Güngör, *Muhalefette CHP*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s. 543.

⁶ Eroğul, *age.*, s. 206-207. Seçimlerden hemen sonra DP'nin milletvekili çıkaramadığı Kırşehir ili, ilçe seviyesine indirilerek yeni kurulan Nevşehir'e bağlanmıştı. Ayrıca seçim yasasında değişiklik yapılarak bir partinin aday listesine giremeyen bir adayın başka bir partiden aday olmasının önü kapatılmıştı. Üçüncü önemli bir yasa ile Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve üniversite öğretim üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetlerini tamamlamış olmaları durumunda resen emekliye sevk edilmelerini öngörülmüştü. İktidarın böyle bir yasa ile kendisine karşı eleştiride bulunma olasılığı bulunan kişi ve kurumlar üzerinde baskı kurmayı amaçladığı iddia edilmişti. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2004, s. 266-268.

⁷ Çağla Kubilay, "Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği 1956-1960", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 39, Ocak 2014, s. 191.

⁸ Pınar Kaya Özçelik, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 65-3, 2010, s. 180; Bu kanuna göre, gazete sahibi ve sorumlu müdür olmak yeni şartlara bağlanırken, altı aylık mahkûmiyet mesleğin icrasına engel sayılmış, sorumlu müdürlere, imzasız olarak yayınlanan her yazıyı sorulduğu takdirde 24 saat içinde savcıya bildirmek zorunluluğu getirilmişti. Yeni yayın yasaları ile birlikte ağır para ve hapis cezaları getirilmiş, cevap ve düzeltme hakkı ise oldukça genişletilmişti

⁹ Albayrak, *age.*, s. 289

DP iktidarının üçüncü genel seçimi olan 1957 seçimleri Cumhuriyet tarihinin en zorlu seçim kampanyalarından birisine sahne olmuş, iktidar ve muhalefet arasında oldukça sert tartışmalar yaşanmıştı. Bu seçimlerin sonucunda DP iktidarını koruyabilmiş, milletvekilliği çoğunluğunu sağlayabilmiş, fakat aldığı oy yüzde ellinin altına düşmüştü. Bu durum giderek ağırlaşan ekonomik koşullar karşısında muhalefetin daha istekli ve daha kararlı bir şekilde DP iktidarının karşısına çıkmasına yol açmıştı¹⁰.

DP'lilere göre seçimde alınan sonucun sebebi hükümetin hatalarından ziyade, icraatların halka yeterince anlatılmaması ve muhalefetin “iftira ve tezevir kampanyası” idi. Seçimlerin ardından CHP'nin mecliste daha fazla güçlenmesi ile iki partinin birbirlerine olan bakışları keskin bir çizgiye oturmuş ve sertleşmişti. DP, CHP'yi iktidara gelmek için seçim dışı yollar arayan ve bu amaçla kargaşa çıkarmaya çalışan bir parti olarak görünürken, CHP ise halkın DP tarafından aldatıldığını düşünmekteydi¹¹. Bu bakış açısı iki tarafın birbirlerine karşı son derece hoşgörüsüz tavırlar içerisine girmelerine neden olmaktadır. Tarafların birbirlerine bakışlarının bu kadar sert olduğu ortamda hükümetin seçim sonrası ilk icraatı muhalefeti etkisizleştirecek sert tedbirleri uygulamaya koymak olmuştu. Bu amaçla 27 Aralık 1957'de Mecliste muhalefetin hareket alanını kısıtlayan bir tüzük değişikliği yapılmış, O zamana kadar muhalif fikirlerin açıkça söylenebileceği tek yer Meclis kürsüsü iken bu uygulama ile birlikte bu imkan kısıtlanmış olmaktadır¹². Sedef Bulut'a göre bu tür antidemokratik uygulamalar ve siyasi baskılar muhalefete haklılık kazandırmaktaydı. Geniş bir halk kitlesinin desteğine sahip olan DP'nin karşısında basın ve üniversiteyi arkasına aldığı iddia edilen CHP bulunmaktaydı¹³.

Feroz Ahmad'a göre seçim başarıları DP'lilere özgüven kazandırmamış, aksine eleştirileri kabul etme ve hoş görmeyi daha zorlaştırmıştı ve Nihat Erim'in ifade ettiği gibi, “DP iktidara geldiğinden beri, kendisini bir türlü tenkide tahammüle” alıştırmamıştı¹⁴. İktisadi sorunların ağırlaşması, bazı malların yokluğu gibi sorunlara çözüm bulunamamıştı. Kıbrıs meselesi de ülkedeki heyecanı yüksek tutmaktaydı. Ekonomik sıkıntıdan kurtulmak için hükü-

¹⁰ Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 173.

¹¹ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 286.

¹² Şevket Süreyya Aydemire göre bu iç tüzük değişikliği, muhalefetin mecliste denetim imkânını kısıtlayıcı hükümler taşımaktaydı. Mesela bakanlar sözlü sorulara, cevap vermek zorunda olmayacaklardı. Muhalefet milletvekillerini hedef tutan bir yeni usul olarak da kürsüde konuşulan sözlerden beğenilmeyenler, tutanaklardan çıkarılabilecekti. Böylece muhalefet direnişlerinin ileride tarihi araştırmalar için de malzeme olmak vasfı kaldırılmaktaydı. Milletvekilliği dokunulmazlıklarının kaldırılması konusunda da yeni ve muhalefet aleyhine kullanılabilecek hükümler getiriyordu. Meclis başkanının bir milletvekilini meclisten çıkarma hakkı, 3 oturum yerine 12 oturuma çıkarılmaktaydı. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 262.

¹³ Bulut, *agm*, s. 132.

¹⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çeviren Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 50-51.

met 4 Ağustos Kararları adı ile bilinen bir dizi uygulamayı yürürlüğe koymuştu¹⁵. 1958 yılı başlarında yalnız iktisadi sorunlar değil, dış politikada da DP'yi ve ülke gündemini fazlasıyla etkilemekteydi. Irak'ta meydana gelen kanlı hükümet darbesi Türkiye'de iktidar ve muhalefet arasında yeni bir tartışma konusu olmuştu¹⁶.

DP, ülkenin yaşadığı sıkıntıların kaynağının basın ve muhalefet olduğunu düşünmekte, eleştirilerin ülkenin huzurunu bozduğunu iddia etmekte ve ekonomik sorunlardan da muhalefetin sorumlu olduğuna inanmaktaydı. DP'ye göre muhalefet, seçimle gelen iktidarın meşruluğunu tanıtmakta ısrar etmekteydi ve muhalefetin "*iftira ve tezoir*" ile halkı yanlış bilgiler vererek hükümet aleyhine kışkırttığını düşünmekteydi. Hükümet, muhalefetin bozgunculuk yaratmayı amaçlayan hareketlerini kontrol altına almak için çok daha kararlı bir biçimde harekete geçmenin zamanı geldiğini düşünmekteydi. Bu arada muhalefet partilerinin 1957 seçimlerinden önce başlayan birleşme çabaları yeni bir aşamaya gelmişti. (Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi seçimlerden önce birleşmişlerdir. Seçimlerden sonra da Hürriyet Partisi kendisini fesh ederek Kasım 1958'de CHP'ye katılmıştı.) Demokrat Parti, "*kin, husumet ve ehlisalip cephesi*" olarak adlandırdığı muhalefete karşı Vatan Cephesi ismini verdiği başka bir oluşum kurmuştu. Menderes, politika ve ihtirastan uzak duran tarafsız vatandaşların kin ve husumet cephesi gibi çalışan muhalefete karşı memleketin menfaati için mücadele eden DP'nin kurduğu Vatan Cephesi'ne katılmalarını istemişti. Tanel Demirel'e göre Vatan Cephesi, DP'nin icraatlarını anlatamadığı düşündüğü tarafsız vatandaşların muhalefete yönelmesini engellemek için başlatılmış bir teşebbüstü¹⁷.

2- TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU(27 HAZİRAN 1956)

İnsanların bir araya gelme ihtiyacını karşılayan toplantı hakkı birçok hukukçu tarafından kişisel bir hak olarak değerlendirilmiştir. Tarih boyunca insanlar çok çeşitli nedenlerle bir araya gelerek ülke sorunları konusunda tartışmak ve düşüncelerini aktarmak istemişlerdi. Siyasi iktidarı etkilemek

¹⁵ 4 Ağustos 1958'de Paris'te imzalanan antlaşma ile Türkiye, İMF'nin istikrar paketini kabul etmişti. Bu anlaşma ile Türkiye 359 milyon dolar değerinde yeni bir dış yardım elde etmiş olmaktadır. Çavdar, *age.*, s. 71.

¹⁶ Albayrak, *age.*, s. 519.

¹⁷ Demirel, *age.*, s. 290; Vatan Cephesi ve muhalefet cepheleşmesi Türkiye'de 1950-1960 döneminde iktidar muhalefet partileri arasındaki mesafeyi göstermesi açısından çok önemlidir. Bu mesafe 1958 yılından itibaren durmadan açılmış ve bir türlü kapanmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, yaşanan sıkıntıların DP'nin meseleleri yanlış analiz etmesinden kaynaklandığını düşünmekteydi. DP'ye göre "*bütün suç muhalefettiydi*". Çünkü "*Muhalefet tahrikçidir, müfteridir. Müfteritir, insafsızdır.*" Aslında DP'nin muhalefet olarak gördüğü parti CHP ve onun lideri İnönü idi. Feroz Ahmad'a göre, partiler arası ilişkiyi bozan İsmet Paşa faktörüydü. İnönü fobisi, İsmet Paşa'nın DP iktidarını kabul etmediği ve ilk fırsatta DP'lilerin altını oymaya kararlı olduğunu inancına dayanıyordu

amacı ile toplanıldığında siyasal bir içerik kazanan toplantı ve gösteri hakkının daima halkın kamuyu ilgilendiren işlere katılımı ve kurumlaşmış devletin, yurttaşlarına karşı açıklığı ile ilgili bir siyasi hak niteliği taşıdığı söylenmiştir. Bu hakkın vatandaşların ülke yönetimine demokratik katılımının bir göstergesi ve halk egemenliğinin ifadesi olarak iddia edilmiştir¹⁸.

Kıta Avrupa'sında toplantı özgürlüğü ilk kez Fransa'da 1791 tarihinde Anayasa ile teminat altına alınmıştır. Bu hak ile vatandaşların olarak polis kanunlarına uymak şartıyla, rahatça ve silahsız olarak toplantı yapma özgürlüğüne sahip olduğu belirtiliyordu.

Türkiye'de toplantı ve gösteri özgürlüğü konusu İkinci Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiş ve toplanma ve dernek kurma hürriyetleri Anayasanın 120.maddesine eklenmişti. Böylece ilk defa olarak toplanma hakkı kabul edilmiş olmaktadır. Bu dönemde Kanun-ı Esaside yer alan bu hürriyeti düzenlemek için 27 Mayıs 1325 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanunu çıkarılmıştı. Ancak Hükümet, yaşanan bazı olayların ardından 3 Mart 1328 tarihli "*İçtimaatı Umumiye Kanunu Müzeyyel Kanun-ı Muvakkat*" ile açık yerlerde yapılacak toplantıları, memleketin huzur ve sükûnunu muhafaza etmek için yasaklama hakkını elde etmişti¹⁹.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu toplantı özgürlüğü bakımından hiçbir hüküm içermez iken 1924 Anayasasında, tek parti rejimi içerisinde uygulandığı dönemlerde, toplanma özgürlüğüne ilişkin bir değişiklik yaşanmamıştı. Çok partili hayatın başında 4 Haziran 1946 tarihli 4919 ve sayılı kanunla, İçtimaatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanun kaldırılmış, dernek ve toplanma hürriyetlerinin önü açılmıştı. Dernek ve toplanmalar bakımından yasaklama ve izin sistemi terk edilerek, sadece bir bildirme mükellefiyeti yeterli sayılmıştı²⁰.

Çok partili yaşamına geçildikten sonra toplanma hürriyetini konusunda ilk düzenleme 1953 yılındaki 6178 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Koruması hakkında kanun ile yapılmıştı. Bu kanunun 4.maddesine göre muayyen maksatlı açık ve kapalı yer toplantılarında, her ne suretle olursa olsun kavlen ve fiilen hakaret ve tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükûnun ihlal edilmesi hallerinde bu fiili ve hareketlerin önlenmesi için, toplantıyı idare etmekle vazifeli heyetin müdahale etmesi ve zabıtaca

¹⁸ Esra Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1995, s. 10

¹⁹ Duygun Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968, s. 84.

²⁰ Yarsuvat, *age.*, s. 88.

yapılan ihtarla rağmen bu eylemler devam ederse, failer için ceza verilmesi öngörülmekteydi²¹.

Demokrat Parti iktidarında toplantı ve gösterilerle ilgili diğer düzenleme ise 26 Haziran 1956 tarihinde TBMM gündemine getirilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunudur.

Hükümet bu kanun ile seçim dönemleri dışında siyasi partilerin vatan-
daşa yönelik faaliyetlerini kısıtlayan hükümler getirmekteydi. Siyasi parti-
lerce veya siyasi propaganda yapmak amacıyla hakiki veya hükmi şahıslar
tarafından düzenlenecek toplantılar ve gösteri yürüyüşleri, yalnızca seçim
zamanlarında yapılabilecekti. Ayrıca toplantıların kapalı yerlerde yapılması,
toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmek için, o yerin en büyük mülki ami-
rinden 48 saat öncesinden izin alınması, gösteri yürüyüşlerinde nutuk söy-
lenmemesi, suç işlemeye teşvik ve tahrik edici mahiyette fiil ve hareketlerin
yapılmaması, bu duruma uygun düşmeyen toplantıların dağıtılması için
silah kullanma yetkisi getirmekteydi.

Başbakan Adnan Menderes, bu düzenlemeye neden ihtiyaç duyuldu-
ğunu şu şekilde izah etmekteydi: *“Böyle bir kanun çıkarmayı biz de istemeyiz.
Fakat böyle bir kanunu çıkarmağa bizi icbar ettiler. Henüz seçimlere iki sene var,
memleketi bir miting meydanı haline getirdiler. Yalnız seçim zamanlarında propa-
ganda yapmak suretiyle memlekette iş yapmak imkânları arıyoruz. Dört sene müd-
detle her gün karşılıklı düello yaparsak, bu memleketin hali ve istikbali ne olur?”*²²
Diyerek kanunun gereğine işaret etmişti. 27 Haziran 1956 günü TBMM’de
kanun hakkında DP Meclis Grubu adına konuşma yapan Çorum Milletve-
kili Kemal Biberoglu, millet olarak, siyasi ve iktisadi istiklâlini ve millet ol-
mak haysiyetini muhafaza edebilmek ve muasır medeniyet seviyesine ula-
şabilmek için, önemli mesele ve davalarda mutlak birliğe, sükûn ve huzura
ve nihayet bunu sağlayacak asgari bir hükümet otoritesine ihtiyaç olduğu-
nu, ancak muhalefetin memlekette her an seçim olacakmış gibi bir düşün-
ceyle hemen her gün yaptığı toplantılar ve siyasi mitingler marifetiyle va-
tandaşların zihninde hükümet aleyhinde şüpheler uyandırdığını iddia et-
mekte ve bu amaçla siyasi toplantıların günün icabına uygun olarak ve se-

²¹ Duygun Yarsuvat, ilgili kanunda kullanılan ifadelerin muğlak olması nedeniyle sarf edilen sözlerin tenkit veya tahkir edici olduğunu tespit etmenin veya toplantının huzur ve sükunu bozduğunu tayin etmenin güç bir olduğunu bu nedenle iktidar tarafından muhalefet partileri aleyhine olarak kullanıldığını ve toplantı hürriyetini baltalamak imkanı idareye verdiğini iddia etmişti. Yarsuvat, age., s. 88.

²² Albayrak, age., s. 288. DP Ankara Milletvekili Atif Benderlioğlu tarafından hazırlanan, 6761 sayılı kanunun gerekçesi şu şekilde açıklanmaktaydı: *“Bazı siyasi partiler eski devrin mahsulü olan İçtimaat-i Umumiye Kanunu ile Tecemmuat hakkında kanunun boşluklarından faydalanmak suretiyle yurtda daimi bir huzursuzluk yaratmaya bilerek ve bilmeyerek sebep olmaktadır... Bir partiyi ve onun hükümetini içte ve dışta kötülüyci faaliyetlerini bir nizam altına almanın zamanı gelmiş bulunmaktadır. Yıkıcı faaliyete engel olmak ve toplantı hürriyetini himaye ve memleketin yüksek menfaatlerini temin etmek lüzumunun arzettiği ehemmiyeti göz önünde bulundurmak ve yurttaki demokratik nizamı teminat altında bulundurmak maksadıyla ki toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanun layihası hazırlanmıştır”*. Ali İlgören, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 43.

çim kanununun kabul ettiği hükümler dairesinde yeniden düzenleneceğini ifade etmekteydi. Kemal Biberoglu'na göre; siyasi partiler dört yılda bir seçimle ilgili propaganda günlerinde toplantılarını yapıp halka söyleyeceklerini söylemeli, o günlerden sonra ise, artık muhalefet partileri halka açık toplantı yapmamalı, muhalefet yapacaklarsa mecliste yapmalıydı²³. Kanun hakkında konuşan Menderes, Türkiye'de *"tatbikat hürriyetinin"* suiistimal edildiğini, gerek yapılan toplantıların adedi, gerek bu toplantılarda konuşulanlar ve yapılan tahriklerle, seçim yapılmadan iktidarın değişmesini amacıyla siyasi mücadele yapıldığını iddia etmekteydi. Menderes, sabahtan akşama yapılan toplantılarla *"vatandaşın sınırlarını son derece germek, onu muhtelif yalan haberlerle kâh üşütüp titretici kâh yakıp kavurucu tesirlere mâruz bırakmak suretiyle siyasi bünyemizi(n) an be an tehlikelere mâruz bir hale"* getirildiğini düşünmekteydi. Muhalefetin, seçimlerden hemen sonra, yeni iktidar vazife başına gelmiş olmasına karşın ertesi hafta, memleketin dört bir tarafında mitingler ve toplantılar düzenlendiğini; *"millet aldanmıştır, bu iktidarın itibarı yoktur, bu iktidar mutlaka değişecektir, gibi konuşmalar"* yapılarak hükümetin iktidarın, muhalefetle uğraşmaktan iş yapmaya fırsat bulamadığını öne sürmekte idi²⁴.

Muhalefet partileri ise bu kanunun toplanma ve ifade hürriyetini ortadan kaldıracığını iddia etmekteydi. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına konuşan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, bu kanun tasarısının, seçim zamanları dışında toplanmanın yasaklanmasının, Anayasada yazılı Türk tabii haklarından birinin kaldırılması mahiyetinde olduğunu, önerinin vatandaşları ve muhalefet partilerini meşru ve tabii haklarından mahrum ederken, öte yandan muhalefet aleyhine resmî toplantılarda âdet haline gelen tecavüzlere zemin hazırlamaya çalıştığını iddia etmişti. İnönü, çok partili hayata geçildiği günden itibaren memlekette yapılan toplantılardan memleketin huzuruna bir zarar gelmediğini ve halkın siyasi mesele ve münakaşa bilmeyen en ücra köşelerine kadar memleket derinlerini öğrenme imkânını bulduğunu ifade etmişti. CHP Genel Başkanına göre, bu tasarının gerekçesini teşkil eden şikâyet sözlerinin kanuni ve manevi hiçbir kuvvetleri bulunmamaktaydı. Gerekçenin söyleyemediği huzursuzluk sebepleri, bugün cemiyetimizi bunaltan ekonomik sıkıntılardı²⁵.

Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'na göre ise Teşkilâtı Esasiye Kanununun vatandaşların en doğal hakkı saydığı ve toplanma hürriyetini seçim zamanları dışında,

²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İcümle: 2, s. 522.

²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İcümle: 2, s. 550-551.

²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12 İcümle: 2, s. 525.

toptan men etmek veya hükümetin baskısı altında bulunan makamlardan müsaade almak suretiyle yapılabilmesini istemek hakikaten toplanma hürriyetini teminat altına alan Anayasayı ihlal etmekten başka bir mâna taşımayacaktı. Karaosmanoğlu, *“on senden beri bu topraklar üstünde demokrasi ve hürriyet yolcusu bir millet olmak şevkiyle yapılmış on binlik, yüz binlik, sayısız toplantılarda en medeni memleketler hakkında bile daha fazlasına rastlanmayacak derecede sükûnet, vakar ve kanuna riayet ruhunu temsil etmiş bir vatandaş kütlésinin toplantılarını müsellâh askerî kıtalarla ihata etmek, silâhsız halk toplulukları üzerine kim olacağı belirsiz bir hükümet komiserinin takdiri ile ateş açılmasını kanunlaştırmak fikri...”* nin kabul edilemez olduğunu ifade etmişti²⁶.

Kanun tasarısı ile ilgili olarak TBMM’de yapılan görüşmelerde son konuşmayı yapan Başbakan Adnan Menderes; bugüne kadar yapılan nümayişlerde otoritenin zaafa uğratılmasının amaçlandığını iddia etmekteydi²⁷. Menderes; *“dünyanın hangi memleketinde her hafta başı toplantılar tertibolunur, ağza alınmayacak sözler söylenir, tahriklere girişilir ve hükümet değiştirmek değil, seçim yapılmadan iktidarın değişmesini istihdaf eden türlü metotlar tatbik edilmek suretiyle siyasi mücadeleye girişilir...”* diye sormakta ve gerek yapılan toplantıların adedi gerek bu toplantılarda konuşulanlar ve yapılan tahrikler dikkate alındığında bu tür toplantıların dünyanın en ileri demokrasilerinden her hangi birinde görülmeyecek yoğunlukta olduğunu ifade etmekteydi²⁸.

TBMM’de 26 Haziran 1956 günü görüşülürken büyük tartışmalara yol açan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu hakkında partileri adına konuşma yapan Hürriyet Partisi’nden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Cumhuriyetçi Millet Partisi adına konuşan Osman Bölükbaşı’nın bazı sözleri tutanaktan silinmiş ve kullandıkları sözleri geri almamaları üzerine de oturumdan çıkarılmışlardı. Ardından tüm muhalefet partileri TBMM genel kurul salonunu terk etmişlerdi²⁹.

27 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen ve Resmi Gazetenin 30 Haziran 1956 gün çıkan 9346 sayısında yayınlanan *“Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun”* ile siyasi partilerce veya siyasi propaganda kastiyle hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertip edilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinin ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla milletvekilleri seçim kanununa göre muayyen olan seçim propaganda devresi zarfında yapılabileceği açıklanmıştı. Buna göre; yürüyüşten en az 48 saat önce o yerin en büyük mülkiye amirine üç kişilik bir tertip heyeti tarafından beyanname verilerek, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı mahal, gün ve saatin, gösteri

²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İçtima: 2, s. 527.

²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İçtima: 2, s. 535.

²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İçtima: 2, s. 550.

²⁹ Altan Öymen, ...Ve İhtilal, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s. 346.

yürüyüşünün takip edeceği yol ve istikamet, toplanma ve dağılma yerlerinin açıkça gösterilmesi gerekliydi. Eğer gerekli izin alınrsa toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılabilir, ancak gösteri yürüyüşünde nutuk söylenmez, umumi konuşma ve propaganda yapılamazdı. Kanunsuz toplantı veya yürüyüş sayılan hallerin vukuunda veya umumi sükûn ve nizamın bozulması halinde hükümet komiseri yahut mahalli en büyük mülki amirinin tayin edeceği memur o mahalle gelerek topluluğa kanunu hatırlatarak dağılmalarını ve dağılmazlarsa zorla dağıtılabileceklerini ve gerekirse silah kullanılacağını ihtar edebilirdi. Uyarıya rağmen topluluk dağılmazsa ilk aşamada mevcut imkân ve vasıtaları kullanılır, eğer bu girişim de başarılı olmazsa havaya üç el silah atılarak uyarı hakkı kullanılır, göstericiler dağıtılmazlarsa hedef gözetilmeksizin silah kullanılabilirdi³⁰.

Kanun iktidara mensup milletvekillerinden oylamaya katılan 283 üyenin, 281 olumlu oyu ile kabul edilirken, oylama sırasında 2 ret oyu kullanılmış, 243 milletvekili de oylamaya katılmamıştı. Bu yasanın kabulü ile 1325(1909) sayılı İçtimaat-ı Umumiye Kanunu ile 1328 (1912) tarihili Tecemmüat Kanunu yürürlükten kaldırılmıştı³¹.

6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun ile beraber bir süredir hür bir şekilde düzenlenen toplantı yapabilmek imkânları sınırlandırılmış ve müsaade sistemi tatbik edilmeye başlanmıştı. Ayrıca ifadelerden en büyük mülkiye amirinin izin verip vermemekte serbest olduğu anlaşılmaktaydı. Anayasanın tabii bir hak olarak kabul ettiği bir hürriyetin idare makamlarının gerekçe göstermeden verebilecekleri kararlarla kullanılması birçok yönden azaltılmış olmaktadır³².

Bu kanunun iktidar ile muhalefetin ilişkilerini tamiri mümkün olmayacak derecede bozduğunu iddia eden Şevket Süreyya Aydemir'e göre amaç, muhalefetin halk ile temasını kesmektir. İktidar temsilcilerinin halk ile yaptıkları toplantılar "*hükümet adına vatandaşa bilgi vermek*" kapsamında değerlendirildiği için kanun tek taraflı çalışacaktı. Kanunun 15. Maddesi, suç sayılan toplantının dağıtılması için "*hedef gözetilmeksizin ateş açmak*" yetkisini veriyordu³³. Ali İşgören'e göre; kanunun bu hükmü, ancak silahlı bir ayaklanma veya isyan gibi durumlarda akla gelebilecek, hedef gözetilmeksizin

³⁰ Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun, Kanun No: 6761, Kabul Tarihi: 27.6.1956. Resmi Gazete 30 Haziran 1956, Sayı:9346.

³¹ Albayrak, *age.*, s. 288.

³² Yarsuvat, *age.*, s. 89-90. Cumhuriyet gazetesi, hükümetin bu kanunun birçok eksiği olduğunu düşünmeye başladığını ve 1958 yılında (Zile Hadisesinden sonra) sokak gösterilerinin yasaklanması için yeni bir düzenleme için çalışıldığını iddia etmişti. "Kapalı Salonlardaki Toplantılar da Tahdid Ediliyor", *Cumhuriyet* 20 Ekim 1958.

³³ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 253.

ateş etme yöntemi ile ancak antidemokratik yöntemlerde görülebilecek bir düzenleme getirmişti³⁴.

Muhalefet partileri CHP, CMP ve HP, yasanın yürürlüğe girmesinde sonra 8 Temmuz 1956 tarihinde ortak bir bildiri yayınlayarak, iktidarın rejimi kapalı bir iradeye dönüştürme çabasında olduğunu açıklamışlardı³⁵.

Yasanın ilk kurbanı ise 31 Temmuz 1956'da Karadeniz gezisine CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek olmuştu. Gülek, Rize'de "bazı dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkmak suretiyle bir gösteri yürüyüşü" yapmakla suçlanmış ve mahkemeye verilmişti³⁶. Bu konuda gerek gazetelerde gerekse Cumhuriyet Arşivinde belgeler bulunmaktadır. Örneğin; 3 Eylül 1959 tarihinde CHP heyetini karşılayan Giresun halkına polis müdahale etmişti³⁷. 24 Eylül 1959 günü ise Çanakkale'den İstanbul'a dönen CHP heyetini karşılamak isteyen ve aralarında gazetecilerin de bulunduğu grup, ilgili kanuna muhalefet ettikleri gerekçesiyle gözaltına alınmışlardı³⁸.

27 Mayıs 1960 Askeri darbesinden sonra 14 Ekim 1960'dan 15 Eylül 1961'e kadar süren ve DP'nin yargılandığı Yassıada Duruşmalarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gündeme gelmişti. Mahkeme başkanı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu hükümlerinin, anayasanın 69.maddesine aykırı olarak eşitlik prensibi dâhilinde uygulanmamış olduğunu iddia etmiş³⁹ ve kanunun neden partizanca tatbik edildiğini eski başbakan Adnan Menderes'e sormuştu. Menderes ise çok partili hayatın başladığı zamandan beri şiddetli siyasi mücadelenin seçim sürecinde dahi makul bir seviyeye inmediğini, iktidarda olan partinin çalışabilmesi için memlekette huzura ihtiyaç duyduğunu ve partiler arasında şiddet politikasına asla yer verilmemesi lüzumuna inandığını açıklamıştı. Ayrıca Menderes, tatbikatta eşit olmayan muamelenin, hükümete mensup kimselerin başvekilin veya reisicumhurun seyahatlerinde bu kanunun tatbik edilmemesi hadisesini, hükümetin halkla temasının ve halka izahlarda bulunmasının bu kanununun çerçevesi dışında kaldığı şeklinde izah etmişti⁴⁰.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Zile Hadisesi, 1956 tarihli Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun uygulaması neticesinde ortaya çıkmıştı.

³⁴ İşgören, *age.*, s. 44.

³⁵ Albayrak, *age.*, s. 288.

³⁶ *Ulus 2 Ağustos 1956.*

³⁷ *Son Havadis 4 Eylül 1958.*

³⁸ BCA: 010.09.468.1355.3-24.9.1959.

³⁹ Mahkeme Başkanı Zile, Uşak, Geyikli, Topkapı ve Kayseri Olaylarının sebebinin ilgili kanun olduğunu düşünmekteydi. Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları V, Anayasa Davası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 255.

⁴⁰ Naskali, *age.*, s. 191-193.

3. ZİLE HADİSESİ-17 EKİM 1958

27 Ekim 1957 seçimleri ile Demokrat Parti iktidarının son dönemi başlamıştı. İktidar ile muhalefet arasında sert mücadelelerine sahne olan bu seçimde DP'nin oyları yüzde ellinin altına düşmüş, muhalefet güçlenmiş, CHP 174 milletvekili kazanmıştı. Seçimler sonrasında muhalefette kalmış olmasına rağmen önceki dönemlere göre Meclis içinde daha güçlü bir konuma gelen CHP, iktidara yönelik tutumunu sertleştirmiş, bir sonraki seçimlerde iktidara geleceğine inanmaya başlamıştı. Taraflar arasındaki mücadele, hem siyasette hem de ülke genelinde normal iktidar-muhalefet rekabetini aşmış, birbirlerini halkı aldatmak ve seçim dışı yollardan iktidara gelmeye çalışmak ile suçlamışlardı.

1958 yılının yaz aylarında yaşanan Irak İhtilali, bir askeri müdahale ile Irak Krallığının devrilmesi, komşu bir memlekette yaşanmış olmaktan çok daha farklı sebeplerle Türkiye'yi ilgilendirmişti. İktidar ve muhalefet Irak ihtilalini, Türkiye'nin rejim meselesi olarak değerlendirmeye başlamıştı. CHP'ye göre totaliter bir rejimin akıbeti hakkında güzel bir örnek olarak gördüğü olaydan DP'liler ise muhalefeti, iktidara ulaşmak için Irak'ta olduğu gibi gayrimeşru yolları mubah görmeye suçlamışlardı. DP'ye göre; muhalefet ve basın hükümete karşı Irak'ta meydana gelen kanlı hükümet darbesini örnek gösteriyorlardı⁴¹. Bu tür yorumlar üzerine harekete geçen DP, 12 Ağustos 1958 günü meclis grubunu toplamış ve bu toplantının sonunda şu açıklamayı yapmıştı: *"(CHP'nin) gayeleri, BMM'nin itibar ve nüfuzunu kırmak ve teşrii devreyi zorlamalarla sakatlamağa çalışmak, meclis içi ve meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve ekseriyetin üzerine ekalliyetin tahakkümünü tesis etmek"* olduğunu ifade etmişti⁴².

1957 sonrasında siyasi faaliyetlerini artıran, il ve ilçe kongrelerini dolaşan, çok sık kongre düzenleyen CHP'nin her türlü eylemini hükümet memleketinde huzursuzluk çıkarma girişimi olarak değerlendiren DP, seçimlerden sonra bile CHP'nin Anadolu'da siyasi toplantılar yapmasını seçim beklemeden iktidara gelme mücadelesi olarak görmekteydi⁴³. CHP ise DP'yi ve Başbakan Menderes'i tek adamlığa gitmekle suçlamaktaydı. Liderler, memleketin çeşitli şehirlerinde yaptıkları ziyaretlerde birbirleri hakkında çeşitli

⁴¹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C.1, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 394-396.

⁴² Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1970, s. 341.

⁴³ Nitekim Adnan Menderes 20 Eylül 1958'de İzmir'de yaptığı mitingde "...kindar, hasut, hatta seçim beklemeden iktidara gelmeği bir madde, bir program haline getirenlere hitap edeceğim. Kin ve husumet, hüsrandan başka bir netice vermez. Vatandaş sabah akşam tahrik eden, meşum politika mücadelesine son vermek zamanı gelmiştir. Her gün bir basın toplantısı yapıldığını görüyorsunuz. Daha dün seçimlerden çıktık. Fitne dursun diye seçimleri bir yıl öne almıştık. Buna rağmen seçimden çıkınca fitne büsbütün büyüdü. Bu ne zamana kadar sürüp gidecek? Kardeş kavgasına kadar mı? Bu vatanı seçim yapmanın seçimlere değer vermenin hiç mi kıymeti yok mu?" diye muhalefeti eleştirmektedir. Erer, age., s. 345.

eleştirilerde bulunuyorlardı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 1958 yılının ekim ayı ortalarında Orta Karadeniz vilayetlerine yapacağı ziyaret, çalışmamızın konusunu oluşturan Zile Hadisesine neden olacaktı. Ekim ayının ortalarında İsmet Paşa İstanbul İl Kongresinden Ankara'ya döndüğünde bir Orta Anadolu gezisi planlanmıştı. Trenle Sivas'a gidilecek, Sivas'taki il kongresinde İsmet Paşa konuşacaktı. Ertesi gün ise Tokat ve Amasya'ya geçilecek, oralarda da konuşulacak, başkente dönülecekti⁴⁴. 16 Ekim günü Sivas'a ulaşan İsmet İnönü, partisinin Sivas İl Kongresine katılmış ve yaptığı konuşmada “*memleket Nuri Sait idaresine girmeyecek...*” derken, Başbakan Adnan Menderes de Isparta'da, muhalefetin Irak hadiselerine imrenecek kadar kötü yolda olduğunu iddia etmişti⁴⁵.

İnönü'nün Sivas ziyaretinde sıkı güvenlik tedbirleri alınmış, hatta Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, Sivas'a gitmişti⁴⁶. Bu tedbirlerin Tokat'ta da alındığını yazan Yeni Sabah Gazetesi, İnönü'nün Tokat seyahatinin hadiseli geçmesinin muhtemel olduğunu iddia etmekteydi⁴⁷. CHP Heyetinin Sivas'tan sonra Tokat'a geleceğini öğrenen Tokat Valisi Fazıl Kaftanoğlu, CHP Tokat İl Başkanı İhsan Toker'e İnönü'nün ziyareti ile ilgili olarak bazı isteklerini bildirmiş ve buna göre; Paşayı yalnız idare heyeti azaları ile milletvekillileri karşılayabileceğini, karşılamaya gidecek otomobil sayısı 3-4'ü geçmemesini, otomobillerde Türk bayrağı yerine sadece parti forsu asılabileceğini, ayrıca halkın heyete tezahüratına izin verilmeyeceğini aktarmıştı⁴⁸. Tokat ve Turhal'da sorun yaşamadan ziyaretler yapan CHP Genel Başkanı İnönü ve beraberindeki heyet Amasya'ya giderken, 1957 seçimlerinde CHP'yi desteklediklerini düşündükleri Zile'ye uğramaya karar vermişlerdi. Ön hazırlık amacıyla Tokat'tan Zile'ye bazı CHP'liler gitmişlerdi⁴⁹.

CHP heyetinin yapacağı Tokat ve Amasya ziyaretlerine Zile'nin de ekleneceğini düşünen CHP Zile İlçe Başkanlığı 14 Ekim 1958 gün ve 99 sayılı bir yazı ile Zile Kaymakamlığına başvurarak 17 Ekim 1958 günü İnönü ve arkadaşlarının “*Zile'ye teşrifleri kuvvetle muhtemel olduğunu*” açıklamış, müracaatın zaman ve şekli itibarı ile 6761 sayılı kanunun 3.maddesinde belirtildiği gibi önceden ilgili makama bildirmişti. Bunun üzerine Kaymakamlık, 16 Ekim 1958 tarihli bir yazı ile Zile Emniyet Amirine “*hükümet komiserliği*” vazifesini vererek 6761 sayılı kanunun uygulanması hususundaki tedbirlerin alınması istemiş ve bu işin “*kemali sükûn*” ile başarılması için ilçede bu-

⁴⁴ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Bilgi Yayınları, İstanbul 1992, s. 174.

⁴⁵ Milliyet, 17 Ekim 1958.

⁴⁶ Ulus, 17 Ekim 1958.

⁴⁷ Yeni Sabah, 17 Ekim 1958.

⁴⁸ Kim, S. 22, 24 Ekim 1958.

⁴⁹ Toker, age., s. 179.

lunan tüm güvenlik güçleri ile elde bulunan araçlar komiserlik emrine verilmişti. 17 Ekim 1958 günü Hükümet Komiseri Cemal Orhun yapılan hazırlıklar kapsamında 50 jandarma, 20 bekçi ve 6 polisten oluşan emniyet kuvvetli ile sabahın erken saatlerinden itibaren devriyeler oluşturulduğunu, şehrin meydan, cadde ve sokaklarında halkın Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı olarak toplanmalarına mani olmaya çalışıldığını, Zile Kaymakamı Tevfik Kurma'nın da bizzat aracıyla gezerek devriye faaliyetlerini kontrol ettiğini, akşama doğru caddelerde ve kahvehane önlerinde grupların oluşmamasına gayret edildiğini ifade etmişti.

Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgelere göre; saat 16.30 ile 17 arasında CHP Genel Başkanı ve beraberindeki heyet üç araç ile Zile'ye girmiş ve İstasyon Caddesinde bulunan CHP ilçe binasının önünde durmuştu. Bunu gören halk buldukları yerlerden çıkarak parti binası önünde toplanmaya başlamış ve bu sebeple emniyet güçleri ilgili kanuna muhalefet edildiği gerekçesiyle birikmelere mani olmaya çalışmıştı. Diğer araçlarda bulunan milletvekilleri Faruk Ayanoglu, Bekir Şeyhoğlu, Mustafa Latifoğlu, Keremettin Gençler, Şahap Kitapçı, Melih Kemal Küçüktepepınar, Turgut Göle, Selim Telliğaoğlu ve Mehmet Kartal'ın halkı toplanmaya davet ettikleri ve Tokat Milletvekili Şahap Kitapçı'nın "*sizlere Atatürk'ün arkadaşı İnönü ve Lozan kahramanını getirdim*" şeklinde ve yüksek sesle açıklama yapması üzerine halkın İnönü'ye tezahürat yaptıkları görülmüştü⁵⁰. Hükümet Komiseri Cemal Orhun, toplantıyı ilgili kanuna göre biran evvel dağıtmak için hemen aracı ile alana gidip elinde bulunan hoparlörle toplanmasının kanunsuz olduğunu derhal dağılmalarını aksi takdirde cebir ve silah kullanmak mecburiyetinde kalacağını açıklayarak halka birkaç defa ihtar etmiş ancak topluluk dağılmayınca itfaiyeye emir vererek, halka su ile müdahaleye başlanmıştı. Bunun üzerine Milletvekilleri Şahap Kitapçı, Bekir Şeyhoğlu, Faruk Ayanoglu ve Turgut Göle'nin itfaiye şoförüne mani olmak istedikleri görülmüştü. Su sıkmakla suretiyle halkın dağılmadığını gören hükümet komiseri elindeki kuvvetlerden silahlarını doldurmalarını istemiş ve bunun üzerine milletvekilleri hükümet komiserinin bulunduğu araca yönelerek, komiserin elinden mikrofonunu almaya çalıştıkları ve bu arada komiseri kurtarmaya gelen Polis Memuru Hayri Mutlu ve Komiser Muavini Halil Yılmazkaya'nın da tabanca ile üç el havaya ateş ettiği, ayrıca kalabalığın dağılması için iki adet göz yaşartıcı bomba atıldığı anlaşılmıştı. Ayrıca milletvekilleri, yaşanan durumun hazırlayıcısı olarak gördükleri Zile Kaymakamı Tevfik Kurma'ya gıyabında hakaret ettikleri de duyulmuştu⁵¹.

⁵⁰ BCA.010.09.475.1371.4.

⁵¹ BCA.010.09.475.1371.4.

Ulus gazetesinin haberine göre polis ve jandarma halkı dağıtmak için cop kullanmış ve CHP milletvekilleri de yaralanmıştı. Bu arada İsmet Paşa balkona çıkarak, halkı selamlamış ve bir süre sonra beraberindekiler ile Zile'den ayrılmıştı. Güvenlik güçlerin halkı dağıtma mücadelesi 30-40 kişinin gözaltına alınması ile sona ermiş hatta gazetenin iddiasına göre bazı milletvekilleri polis tarafından karakola götürülmek istenmişti. Zile'den ayrılan kafile Turhal'a gelmiş, yaralanan Turgut Göle ve Şahap Kitapçı'nın tedavileri yapılmış ardından Amasya'ya doğru yola çıkmıştı, İsmet Paşa ve milletvekilleri Amasya'ya saat 19.10'da ulaşmışlardı⁵².

İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin Zile'den ayrılmasından sonra CHP ilçe yönetiminde bulunan bazı isimler ve bazı vatandaşlar polise mukavemet ettikleri ve 6771 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet ettikleri gerekçesiyle karakola götürülmüştü.

Olayın ardından CHP'nin Tokat Milletvekilleri, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e telgraf çekerek yaşanan gelişmeleri anlatmışlar ve yerel idarenin tavrını şikâyet etmişlerdi: *"Şu dakikada polis, kaymakamın emriyle göz yaşartıcı bomba atmıştır. Halk üzerine su sıkan arazözler nedeniyle çileden çıkmış durumdadır. Bir emniyet amiri salahiyyetsiz olarak askere silah doldurması emrini vermiştir. Bütün bunlara sebep milli kahraman olan İsmet İnönü'nün Zile'ye gelmesidir. Kendinizi ve genel başkanınızı nasıl karşıladığımızı hatırlayınız. Partizan idarenin bu hareketinin hesabını mecliste bize vereceksiniz."*⁵³

Amasya'da aynı akşam bir basın toplantısı yapan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Zile Hadisesi hakkında gazetecilere şu açıklamaları yapmıştı: *"Bugün Zile'de gördüğüm şudur: halk benim gelişimden saatlerce evvel kahvehanelerde dükkânlarda evlerde hapsedilmiş, başlarına nöbetçiler konmuştu. Biz Zile'ye girince halk hapsedildiği binaların önüne çıktı. Masum maksatları bizi selamlamaktan ibaretti. İdare yol üstünde değil, kaldırım üstünde olan halka gaz bombası attı, su sıktı, silah kullanmak için emir verdi. İdarenin halka yaptığı muamele baştan aşağı kanunsuzdu. Halkı çılgın hale getirmek için her türlü tecaüz ve tahrik yapılmıştır. Aşikâr bir surette görüldü ki bugün Zile'de halk aleyhine bir kasıt tertip edilmişti. Tertip 6-7 Eylül'de olduğu gibi yürümedi... Vazifeli idare amiri halk aleyhine tertibin en ağır mesulüdür."*⁵⁴ Görüldüğü gibi CHP'li vekiller, Zile'de yaşanan hadisenin sorumlusu olarak Dâhiliye Vekili Namık Gedik ve Zile Kaymakamını suçlamaktaydı.

Demokrat Parti'ye yakın *Zafer* gazetesi ise olayı *"Halk Partili Tahrikçilerin Zile'de Çıkardıkları Hadise"* olarak değerlendirmiş ve 17 Ekim günü yaşanan-

⁵² *Ulus* 18 Ekim 1958.

⁵³ *Ulus* 18 Ekim 1958.

⁵⁴ *Ulus* 18 Ekim 1958.

ları şu şekilde okuyucularına duyurmuştu. “Zileliler, Halk Partililerin yarattığı bazı müessif hadiselerle şahit olmuşlardır. CHP Genel Başkanının Zile’ye geleceğini haber alan tahrikçileri adam toplamaya girişmişler ve liderlerine tezahüratta bulunulması için tahrikâtta başlamışlardır. Emniyet mensupları vaktin geç olduğunu, kanun gereğince akşamın bu saatlerinde toplantılar yapılamayacağını ve topluluklar teşkil edilemeyeceğini Halk Partili tahrikçilere hatırlatmışlarsa da onlar kanunu dinlemeyip, toplanabileceklerinde ısrar etmişlerdir. Aralarında Halk Partisi Mebuslarından Şahap Kitapçı ve arkadaşlarının da bulunduğu tahrikçiler daha da ileri giderek kanuni vazifesini yapmakta olan emniyet amirine tecavüze yeltenmişler ve kendisini tartaklayarak düğmelerini koparmışlardır. Bu arada hadise mahallinde toplanan bir kısım ahaliyi dağıtmak için itfaiye tarafından etrafa su sıkılmıştır. Hadisede medhaldar olan ve tahrik hareketlerine iştirak eden 10-15 kişi ifadeleri alınmak üzere emniyete celb edilmişlerdir. CHP’li mebusların bu tahrik hareketleri yetmiyormuş gibi hadise dolayısıyla Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik’e telgraf çekmişlerdi”⁵⁵. Namık Gedik ise aynı gece gönderdiği cevabında Zile’de yaşanan olayların failinin CHP’liler olduğunu söylemekte, kanunsuz toplantıyı önlemek isteyen güvenlik güçlerinin vazifelerini yaptığını ifade etmekteydi. Ayrıca “Telgrafınızdaki tehdidi kemali şiddetle sizlere iade eder, halkın huzur ve emniyetini temin ve devletin, hükümetin kanunlarını tatbik ve himaye eden silahlı ve vazifeli kuvvetlere karşı topladıkları bu nevi mukavemet hareketlerine tahrik ve teşvik edenlerin hesap ve sual sormak değil, hesap vermek mecburiyetinde bulduklarını sizlere öğreteceğiz” ifadesiyle CHP’lilerin üslubunu eleştirmektedir⁵⁶.

Başbakan Adnan Menderes, 19 Ekim 1958 Pazar günü Afyonkarahisar’ın Çay, Bolvadin ve Emirdağ ilçelerinde yaptığı konuşmalarda Zile hadisesine temas etmiş ve birtakım mebusların tahrikleri sonucu Zile’de olayların çıktığını, “...(CHP’nin)Mebusları, polisin, jandarmanın yakasına sarılıyorlar sonra da kalkıyorlar, bu hadiseyi meclise götürüceğiz diyorlar... Muhalefet, meclisi itibardan düşürmek için bu güne kadar çok şeyler yaptı. Dışarıda da meclisin şerefini kırmak için birçok tertiplere başvurular. Fakat Türk milletinden layık oldukları cevabı alınca bu defa da BMM’ye gelip sual soracağız diyorlar... Bizim onlardan soracak sualimiz var: nasıl olup da kanuna karşı geliyorlar?” diyerek olayların nedeninin CHP’nin tavrı olduğunu söylemişti.⁵⁷

Olayın ardından Dâhiliye Vekâleti adına Recai Türelî’nin *Hürriyet* gazetesine yapılan açıklamada, İsmet İnönü’nün Zile’ye gelmesine ilişkin talep-

⁵⁵ Zafer 18 Ekim 1958.

⁵⁶ Yeni Sabah 19 Ekim 1958.

⁵⁷ Zafer 20 Ekim 1958; Olaydan sonra Dâhiliye Vekiline CHP milletvekilleri tarafından çekilen diğer telgrafiar da DP’yi mutlaka ayakta tutabilmek için tarafsız olması icap eden devlet mekanizmasının kullanıldığını, ancak otoritenin zedelemesine neden olan hadiselerin ortaya çıktığını, bu durumun Türk milleti tarafından ibretle seyredildiğini, bu gibi hareketlerin hesabının sorulacağını bildirmişlerdi. *Cumhuriyet* 19 Ekim 1958.

lerin, Zile’de yetkili makamlar tarafından uygun görülmediği halde, ilgili kanununun 12.maddesine aykırı olarak bir toplantı tertip edildiğini, “*izinsiz ve geceleyin*” yapılan bu toplantının dağıtılması için vazifelilerin görevlerini yaptığını, yine ilgili kanun gereğince yetkililer tarafından havaya ateş açıldığı ifade edilmekte, toplantıyı organize eden CHP’li milletvekillerinin vazifelerini yapan memurlara “*mukavemet ve tecavüzde*” bulduklarını iddia etmişti⁵⁸.

Zile’de yaşanan olaylardan sonra ilk kez açıklama yapan DP Zile İlçe Teşkilatı ise CHP Tokat mebuslarını suçlamış, CHP’lilerin yaptığı tahrikler nedeniyle istenmeyen gelişmelerin yaşandığını ifade etmişti. Zile DP İlçe Başkanı Ahmet Akbay’a göre CHP’li mebuslar, kendilerine yakışmayacak şekilde hareket etmiş ve emniyet görevlilerine saldırmış ve böylece memlekette bir ihtilal havası yaratmaya çalışmışlardı. Çünkü Akbay’a göre “*bugün memleketimizde sarsılmaya yüz tutan teşkilatının maneviyatını takviye için*” böyle bir yola başvurulmuştu⁵⁹.

17 Ekim günü yaşanan olayın ardından gözaltına alınan ve toplantı ve gösteri yürüyüşü tertip etmek iddia ve isnadı ile mahkemeye sevk edilen Zile CHP İlçe Başkanı Sabri Alpaydın ve İdare Heyeti Üyelerinden Lütfi Kayran, Halil Yüksel, Rüştü Akman, İsmail Ergin ve Turan Alacalı’nın aynı celsede beraatlerine karar verilmiş ve bu karar yetkili Cumhuriyet Savcısı tarafından temyiz edilmişti. Ayrıca emniyet güçlerine mukavemetten gözaltına alınan Bektaş Yüksel, Hasan Civelek, Hamza Aygün, Memiş Salman ve Osman Koyuç da 25 Ekim günü beraat etmişlerdi. Mahkeme verdiği beraat kararının gerekçesinde, davanın ruhunun, meydana gelen bu toplantının 6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki kanununa muhalefet teşkil edip etmediği meselesi olduğunu, kanunsuz toplanmaların, ilgili kanununun 12. Maddesinde açıklandığını, ilgili maddeye göre; siyasi partilerce veya siyasi propaganda kastıyla hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertip edilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinin ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla milletvekilleri seçimi kanununa göre belirlenmiş seçim propaganda devresi zarfında ve mezkur kanun hükümleri dairesinde yapılabilmesine izin verdiğini ve dolayısıyla 12.madde, muayyen olan seçim propaganda devresi haricinde, kanuni istisnalar dışında toplantı yapılmasını suç saydığını açıklamıştı. Mahkeme İnönü’nün Zile’ye gelişi sebebiyle, parti binası önünde ve caddede bir topluluğun meydana gelmiş bulunduğunu, ancak bu topluluğun “*tertipli bir toplantı olduğunun, yani bir heyecanı veya müşterek düşünce ve isteği birlikte anlatmak için karar verilerek icra ve tertip edil-*

⁵⁸ Hüriyet 19 Ekim 1958.

⁵⁹ Zafer 19 Ekim 1958.

miş siyasi bir toplantı veya nümayiş mahiyetinde bulunduğunun ve bahusus maznunların da bu işin icraakâr ve tertipçileri olduğunun kabulüne imkan verecek hiçbir delil mevcut bulunmadığı”, fiili vaziyetin, halkın kendiliğinden husule getirdiği bir topluluktan ibaret olduğu netice ve kanaatine varıldığını ifade etmişti⁶⁰.

Zile Cumhuriyet Savcılığı, verdiği beraat kararının ardından açıkladığı gerekçeli kararda; 17 Ekim günü Zile’de meydana gelen hadisenin bir organizasyon olmadığını, milletvekillerinin vatandaşlarla temas etme amacı dışında başka bir niyetinin bulunmadığı ve dolayısıyla hadisenin 6761 sayılı kanun kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıklamıştı. Zile’de seçim zamanı dışında düzenlenen organize bir toplantı olduğuna yani bir heyecanı veya müşterek düşünce ve isteği birlikte anlatmak için karar verilerek icra ve terkip edilmiş siyasi bir toplantı ve nümayiş mahiyetinde bulunduğuna ve bahusus maznunların da bu işin icraakar ve tertipçileri olduklarının kabulüne imkan verecek hiçbir delil mevcut bulunmadığına inanan Zile Cumhuriyet Savcılığı, fiili vaziyetin, halkın kendiliğinden husule getirdiği bir topluluktan ibaret olduğu netice ve kanaatine varıldığını mahkemeye sevk edilen zanlıların beraat gerekçesi olarak açıklamıştı. Mahkeme heyeti ayrıca hadisede propaganda kastı da mevcut olmadığını, CHP Genel Başkanı İnönü’nün, teşkilatını ziyaret ve milletvekili sıfatıyla hasbihal mahiyetinde vatandaşlarla temas etmek için Zile’ye geldiğini, partililer tarafından iktidarı tenkid veya partililerin iktidara gelmesini temin maksadıyla umumi bir konuşma ve hareket yapılmadığına hükmetmişti. Milletvekillerinin anayasanın kendilerine vermiş olduğu vazifeleri ifa sırasında hasbihal mahiyetinde vatandaşlarla yaptığı temaslara seçim dönemi dışında yasaklanan siyasi nümayişlerle alakası olmadığı, bunun için zanlılar aleyhinde hüküm koymaya da lüzum olmadığını konusunda karar verilmişti. 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun gerekçesinde, seyahatlere mani olmak veya mebusların vatandaşlarla temas ve hasbihallerini önlemek maksadına matuf bulunduğuna dair en ufak bir işaret mevcut olmadığı, bilakis önlenmek istenen durumun seçim devresi haricindeki mitingler, nümayişler, sükûn ve nizamı bozucu... Suç işlemeye tahrik ve teşvik edici, hükümet otoritesini kırıcı, ammenin istirahatini selbedici, milli bir ve tesanüdü bozucu veya buna mümasil maksatlarla meydana getirilmiş veya getirilmek istenmiş tertip toplantılar olduğunu açıklamıştır⁶¹.

⁶⁰ Görüş 21 Ekim 1958 ve 3 Aralık 1958. İsmet İnönü, davaya bakan Zile Savcısının değiştirildiğini öğrendiğini açıklamıştı. *Milliyet* 21 Ekim 1958.

⁶¹ Görüş 24-25 Aralık 1958.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet ettikleri iddiasıyla mahkemeye verilip beraat eden Sabri Alpaydın, Lütfü Rahmi Kayran, Halil Yüksel ve Turan Alacalı hakkında “*polise fiili mukavemetten*” yeni bir dava açılmıştı. Ayrıca Zile Kaymakamı Tevfik Kurma, Savcılığa başvurarak 17 Ekim günü yaşanan olay nedeniyle mağdur oldukları gerekçesiyle Zile Emniyet Amiri Cemal Orhun, Komiser Muavini Halil Yılmazkaya, Zile İtfaiye Amiri Ömer Kocaman ile birlikte Zile hadisesine neden olan milletvekillerinden 6761 sayılı kanunu saymamak ve ona mukavemet etmek ve hükümete sövmek gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlardı.⁶²

Zile hadisesinden sonra, CHP Mebusları tarafından eleştirilen ve olayların büyümesinin sebebi olarak gösterilen Zile Kaymakamı Tevfik Kurma, kendisini hedef alındığını düşünerek Ulus Gazetesine bir açıklama göndermiş ve “...ben Zile’de BMM’nin çıkardığı bir kanunu, bu kanunu çiğnemek isteyenlere tatbik etmişim. Bu benim vazifemdi, bu itibarla beni umumi efkârâ hem de kötü bir taktikle teşhire hakkınız yoktu... Başarılmasına milletçe azmedilen büyük iktisadi inkılabımızın tahakkukunu sağlayan muhterem hükümetimizin emrinde ve şerefli milletimizin hizmetindeyim” diyerek kendisini savunmuştu.⁶³ Tokat Valisi Fazıl Kaftanoğlu da *Milliyet* gazetesine⁶⁴ bir açıklama göndererek, Zile’de yaşanan olaylar sırasında öldüğü iddia edilen kişinin ölümünün polis ile bir ilgisinin olmadığını ifade etmişti⁶⁵.

Mahkemenin verdiği kararının gerekçesini açıklamasının üzerine basında ilgili kanun tekrar gündeme gelmiş, bazı yazar ve hukukçular görüşlerini yazmışlardı. *Vatan* gazetesinde yazan Emil Galip Sandalcı, Demokrat Parti’nin, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu kendi lehine ama muhalefetin aleyhine uyguladığını, DP’li bakan ve milletvekillerinin köy, kasa-ba şehir, vilayetleri dolaştıklarını, bu ziyaretlerde fabrikalardan işçiler, dai-

⁶² *Milliyet* 20 Ekim 1958; Zile Kaymakamının şikâyetçi olduğu isimler Tokat Milletvekilleri Bekir Şeyhoğlu, Faruk Ayanoğlu, Şahap Kitapçı, Kerametin Gençler, Mustafa Latifoğlu, Ali Rıza Ulusoy, Sitki Eken, Kars Milletvekilleri Turgut Göle ve Mehmet Kartal. BCA:010.09.475.1371.4-26 Ekim 1958.

⁶³ *Ulus* 31 Ekim 1958, Zile hadisesinin nedeni kamuoyunda tartışılırken, Zile kaymakamının kimliği ve siyasi hayatı da basında yer almıştı. *Vatan* gazetesi’nde yer alan araştırma yazıya göre “Zile’de ateş açtıran halkın üzerine su sıkıran kaymakam 1954’te işinden gürültüyle istifa ederek, CHP’ye katılmıştı”. Polatlı kaymakamı iken 1954 yılında devlet memurluğundan ayrılmış, CHP Kalecik İlçe Teşkilatına kaydını yaptırmıştı. Partinin safalarında vazife alarak CHP genel başkanı ve genel sekreterle yurt gezilerine çıkmış, 1954 seçimleri yaklaşınca Ankara’dan adaylığını koymuş, ancak yoklamalarda kazanamamıştı. Bunun üzerine CHP’den ayrılan Tevfik Kurma, tekrar devlet memurluğuna geçmiş önce Mudurnu, sonra Düzcü’de kaymakamlık yapmıştı. 1957 seçimleri yaklaşınca Bolu’dan milletvekili adayı olmağa çalışmış ancak aday gösterilmemiş ve Zile’ye kaymakam olarak tayin edilmişti. Gazeteye göre Tevfik Kurma 1958 Ekim ayında da Zile’de “hayatının en büyük kozunu oynamış”, CHP genel başkanını karşılamak isteyenlere su sıkırmış, havaya ateş açmış Milletvekillerinin yaralanmasına yol açacak emirleri vermişti. “*Ve Bay Kurma gelecek seçimlerde adaylık*” beklentisi içindeydi. *Vatan* 22 Ekim 1958.

⁶⁴ *Milliyet* Gazetesinin 19 Ekim tarihli sayısında Zile olayları sırasında jandarmanın dipçik darbesine maruz kalan Zile’li “*Tekele Odacısı Talip*”in önceki gün hayatını kaybettiği ayrıca kargaşalıkta bir garsonun ayağının kırıldığı, 4-5 kişinin de yaralandığı haberi bulunmaktadır. *Milliyet* 19 Ekim 1958.

⁶⁵ Tokat Valisi Kaftanoğlu, ölen odacı Talip’in öteden beri bir kalp hastalığına müptela olduğunu ve hadise günü de bu hastalığı dolayısıyla evinden hiç çıkmadığını, adli tabiplikçe yapılan muayene sonucunda ölümün eceliyle vukubulduğunu açıklamıştı. *Milliyet* 20 Ekim 1958.

relerden memurlar, okullardan öğrencileri mitinglere katılmaya zorladıklarını, ancak vali ve kaymakamların bu tür siyasi faaliyetlere karşın ilgili kanunu uygulamadıklarını ifade etmekteydi⁶⁶. Sadun Tanju ise olayın sorumlusu olarak gördüğü Dahiliye Vekili Dr. Namık Gedik'e eleştiri yöneltmekte ve idare teşkilatını elinde bulunduran Gedik'in vatandaşlar arasında ayırım yaptığını Vatan Gazetesindeki yazısında iddia etmekteydi: *"Dahiliye vekilini muhalif vatandaşların şeref ve haysiyeti alakadar etmemektedir. Eğer kötü bir muameleye maruz kalmışlarsa layık oldukları içindir. O emir verecektir. Su sıkın, toplanırmayın, kapıdan dışarı çıkarmayın, İnönü'nün yanına yaklaştırmayın diyecektir. Çünkü Dr. Namık Gedik, kendini DP'nin vazifeli memuru addetmek alışkanlığından kurtaramamıştır. Bir vekil olduğunu ve tüm vatandaşlara karşı eşit muamelede bulunması gerektiğini inatla hatırna getirmemektedir.... Kaymakamlar, emniyet amirleri, polis müdürleri vatandaşlara muhalif veya muvafık oluşları ile başka başka şekillerde muamele etmektedirler"*⁶⁷

22 Ekim 1958 tarihli Vatan gazetesinde *"Son Hadiselerin Işığında Seyahat Hürriyeti Sona Mı Erdi?"* başlığı ile bir inceleme yazısı kaleme alan Akademiye Muammer Aksoy, *"...halkın kendi milletekellerini karşılaması bile milletin menfaatini, devlet otoritesini kırıcı bir davranış telakki edildi. Anayasaya aykırı olan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu bizzat metnini dahi aşan bir surette tatbik edilerek hem halk tabakalarına karşı harekete geçildi. Hem de milletekelleri zorla ve silah zoruyla yollarına devamdan"* menedildiklerini ifade etmekte vatandaşların milletekellerini karşılamasının Dâhiliye Vekili tarafından suç olarak kabul edildiğini ancak o milletekellerinin yalnız bir vatandaş sıfatıyla seyahat hürriyetine sahip değil, aynı zamanda her yıl aldıkları binlerce liralık ödenekten dolayı, kasaba kasaba köy köy dolaşarak halkla temas etmeğe kanunen mecbur olduğunu, bu ödeneklerin muhalefet milletekellerine de verildiğini yazan Muammer Aksoy, hükümetin Zile Hadisesinde görüldüğü gibi vatandaşların anayasanın 70. Maddesinde açıkça tanınmış olan seyahat hürriyetini yok saydığını iddia etmişti. Aksoy ayrıca herhangi bir vatandaşın hiçbir makam tarafından suç işleyebileceği düşüncesiyle ile köye gitmekten men edemeyeceğini, milletin vekillerini *"tertipli ve maksatlı olduğu"* gibi garip gerekçelerle şehirlerde alıkoymanın meşru olmayacağını ve bu durumun anayasayı zedelemek anlamına geldiğini iddia etmişti⁶⁸.

DP Sakarya Milletvekili Nusret Kirişçioğlu, halkın siyasi toplantılar, kongreler, tebliğler, siyasi tartışmalar yerine hükümetten hizmet beklerken ve muhalefetin hükümeti engelleme çabalarına karşın Toplantı ve Gösteri

⁶⁶ Emil Galip Sandalcı, "Demokraside Hesap Sorulur", Vatan 20 Ekim 1958.

⁶⁷ Sadun Tanju, "Sizlere Öğreteceğiz", Vatan 20 Ekim 1958.

⁶⁸ Muammer Aksoy, "Son Hadiselerin Işığında Seyahat Hürriyeti Sona Mı Erdi?" Vatan 22 Ekim 1958.

Yürüyüşleri Kanununu muhalefetin zararlarını önlemek ve demokrasiyi medeni memleketlerdeki tatbikata uygun hale getirmek maksadı ile çıkarıldığını iddia etmişti. Kirişçioğlu'na göre bu kanunun kabulüne taraftar olmayan CHP başta olmak üzere muhalefet, çeşitli zorlama usulleri ile kanundan beklenen faydayı elden geldiği kadar asgariye indirmeye gayret sarf etmiş, kongreler, ziyaretler vesilesi ile bu kanun daima zorlanmış ve hükümleri daima ihlal edilmişti⁶⁹.

Gazeteci Güngör Yerdeş de Zile hadisesinin basın tarafından abartıldığını, CHP'lilerin iddia ettikleri gibi masum olmadığını düşünmekteydi⁷⁰.

Zile Hadisesi tartışılırken konu TBMM gündemine getirilmek istenmiş, CMP Kırşehir Milletvekili Fazıl Yalçın⁷¹ ve CHP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş hadisenin aydınlatılması için amacıyla önerge vermişti. Önergede 17 Ekim 1958'de Zile'de yaşanan ve vatandaşların sokağa çıkmaktan menedilmesi, üzerlerine su sıkılması ve gaz bombası atılması, ateşli silahların kullanılması emri verilmesi gibi vahim hadiselerin cereyanı üzerine vatan-daşa reva görülen bu muamelenin BMM önünde mesulü bulunan Dahiliye Vekilinin bu mesuliyeti hatırlatan milletvekillerine uygun olmayan şekilde cevap verdiği, bir vekilin, kendisine verilmiş icra vazifesini gereken mesuliyet hissiyle yerine getirmeyeceğinin anlaşıldığını ayrıca ilgili vekilin 6-7 Eylül 1955 hadiselerinde de Dahiliye Vekili bulunduğu hatırlanacak olursa bu çeşit müessif hadiselerin vatandaşlar arasında tekerrür etmeyeceğine dair zihinlerde ve vicdanlarda bir emniyet de duyulmadığından TBMM Dâhili Nizamnamesinin 177. Maddesine göre bir meclis tahkikatı açılması istenmektedir. İlgili milletvekillerinin önergesi 15 Şubat 1960 günü TBMM gündemine alınmıştı. Görüşmelerde önerge sahibi Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Zile hadisesinin, halkın tarihi bir şahsiyeti, alınmış olan tedbirlerin de uyandırdığı merak duygusuyla görmek istemesi, bu amaçla bir kalabalığın oluşması nedeniyle istenmeyen olayların yaşanması şeklinde ortaya çıktığını iddia etmiş ancak hadiseyi tarafların çok farklı biçimlerde izah ettiklerini, bu nedenle gerçeklerin anlaşılması için bir meclis soruşturmasının açılmasının çok uygun olacağını ifade etmişti. Çelikbaş' a göre "...*vekil beyin zan ve tahmin ettiği şekilde midir, yoksa başka bir türlü müdür? Meclis el koysun. El koyup ne yapacak? Çağırarak kaymakamı dinleyecek, Halk Partiliyi dinleyecek, DP'liyi dinleyecek. Vekili dinleyecek...tahkikat açılmasından çekinilirse meclis, vekilleri nasıl murakebe edebilecekler?..."*⁷².

⁶⁹ Nusret Kirişçioğlu, *12 Mart (İnönü-Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum*, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s. 76.

⁷⁰ Güngör Yerdeş, *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazmadıklarım*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2006.

⁷¹ *Hürriyet* 19 Ekim 1958.

⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960, s. 893-894.

DP Nevşehir Milletvekili Necmeddin Önder ise Zile hadisesinin “*muhalefetin emniyet ve asayışı kasıtlı olarak zedelemeye matuf bazı teşebbüslerden ibaret bulunduğu, ahvalde hükümetlere düşen vazifenin kanun dışına çıkma istidadlarını kanun içine sokmak olacağı pek tabii*” olacağını iddia etmekte ayrıca muhalefetin kanun dışı şiddet hareketlerine hız verdiklerini, devlet otoritesini tahrip etmek, kanunları uygulamadan alıkoymak, kitleleri tahrik ederek onları planlarının tatbikinde birer alet olarak kullanmak yolunu tuttuklarını, vatandaşları tahrik ve siyasi tansiyonu yükseltmek için, yer yer bahaneler icat edilerek yurt içinde gezilere başlandığını ve muhalefetin birçok ismi her türlü tezvir, iftira ve hakaretlerle kanunların sınırı dışına çıkmak için bilhassa itinalı bir şekilde gayret sarfettiklerini ifade etmişti⁷³.

CHP heyetinin Zile’ye bilerek ve isteyerek gittiğini ifade eden Necmettin Önder, İsmet Paşa’nın Zile’de ilgili kanun ile tedbirlerin alındığını öğrendiğinde “*pürhiddet, kimdir o kaymakam, onu bir görevim yahut kendini ona bir göstereyim...*” diyerek harekete geçerek güzergâh dışında, program dışında olan bu seyahati bile bile gerçekleştirdiklerini iddia etmişti. Tokat Milletvekili Şahap Kitapçı ise CHP heyetinin Zile’ye gelme teşebbüsünün kanunu çiğnemek için yapılmış bir hareket olmadığını, Zile’deki idarecilerin milletvekillerine ve genelde iktidarın muhalefete yönelik sert tavrının yerel idarecileri cesaretlendirdiğini ifade etmişti. Kitapçı’ya göre “*Zile’de kanunu hiç sayanlar, vatandaş hürriyetini tehdit ederek göz yaşartıcı bombalar atanlar, dövenler, yaralayanlar Namık Gedik tarafından himaye gördüğü içindir ki bir Uşak hadisesi, bir Geyikli hadisesi olmuştur*”⁷⁴.

DP Kayseri Milletvekili Hakkı Kurmel, yaşanan tartışmanın muhalefetin, iktidarı çalışmaz hale getirme, halkın gözünden düşürme ve dikkat çekme çabasından kaynaklandığını iddia etmekteydi. Kurmel, bu düşüncelerin 1950 seçimleri öncesinde İsmet İnönü tarafından dile getirildiğini, seçimlerden sonra iktidara hangi parti gelirse gelsin, artık miting ve toplantıların yalnız seçim zamanına münhasır kalması lazım geldiğini ve milletin tansiyonunun yüksek bir ölçüde tutulmaması icab ettiğini ve işbaşına gelecek olan yeni partinin seçimlere kadar rahatça çalışması gerektiğini savunduğunu iddia etmişti⁷⁵.

Yapılan konuşma ve tartışmalardan sonra, Meclis tahkikatı açılması için verilen önergeyi oya sunulmuş, iktidar partisinin oylarıyla reddedilmiştir⁷⁶.

TBMM Görüşmelerinde CHP’nin eleştirilerine cevap veren DP milletvekillerinin savunması muhalefet partisinin, hükümet otoritesini tahrip

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960, s. 896-897.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960, s. 902-904.

⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960, s. 911.

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960, s. 913.

etmek amacıyla her türlü fırsatı değerlendirdiği tezine dayanmaktadır. On yıllık iktidarı boyunca birçok DP'li isim tarafından dile getirilen bu görüş 1960 yılında TBMM'de kurulan Tahkikat Komisyonunun da varlık sebebi- dir. Komisyon adına rapor hazırlayan Nusret Kirişçiöğlü, Zile hadisesine de temas etmiş ve olayı ülkede siyasi ve ekonomik istikrarı bozmak isteyen CHP'nin bilinçli bir eylemi olarak değerlendirmiştir⁷⁷.

SONUÇ

DP döneminde TBMM'den birçok kanun geçmiş, ancak gerek mecliste- ki görüşmeler sırasında gerek uygulama aşamasında büyük tartışmalara neden olmuş az sayıda kanun bulunmaktadır. İktidar ve muhalefet arasın- daki rekabet ve tartışmaların gergin olduğu bir dönemde hükümet tarafın- dan hazırlanan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası muhalefet ve basın tarafından büyük eleştirilerle karşılanmıştı. İktidar partisi tarafından açık- landığı gibi bu kanununun amacı, seçim zamanları dışında taşrada siyasi faaliyetlere mani olmak ve halkın siyaseten heyecanlanmasını önlemektir. Ana muhalefet partisini hedef olan bu önlemler yoluyla DP, halkın, istikrar- sızlaşan ekonomik vaziyet nedeniyle vatandaşların kendisinden uzaklaşma- sını istememekte, hükümetin basına, yüksek bürokrasiye ve üniversitelere yönelik uygulamaları nedeniyle bu kesimlerin desteğini elde eden CHP ise bu dönemde halk ile daha fazla temas etmek ve kendini anlatmak için Ana- dolu'ya yönelik siyasi faaliyetlerini artırmaya çalışmaktaydı. 1957 seçimle- rinden CHP'nin milletvekili sayısını artırarak çıkması, kendisine özgüven kazandırmış, iktidara karşı daha büyük bir istekle mücadeleye başlamıştı.

CHP'nin propaganda faaliyetlerini bozgunculuk ve iftira kampanyası olarak değerlendiren DP, muhalefet partisine iktidarın meşruiyetini kabul ettirebilmek ve "iftira ve tezvîr"den başka bir şey olmadığını düşündüğü, bozgunculuk yaratmayı amaçlayan hareketlerini kontrol altına almak için çok daha kararlı bir biçimde harekete geçmeye çalışmıştı. Toplantı ve Göste- ri Yürüyüşleri Kanunu da hükümetin muhalefetin bu tür faaliyetlerinin önünü almak için hayata geçirdiği en önemli uygulamalardan- dı.

Muhalefetin her geçen gün daha fazla artan çalışmaları, iktidarın da eleştirilere cevap verme çabası Türkiye'yi günlük ve kısır siyasi çatışmaların içine sürüklemişti. Memleketin çeşitli yörelerinde DP-CHP'liler birbirlerine tahammülsüzlük gösteriyorlar, Geyikli, Topkapı, Uşak, Kayseri'de partililer çatışıyor- du. Zile'de yaşanan hadise de bu atmosferde gerçekleşmişti. İktida- rın muhalefetin normal karşılanması gereken eylemlerini kargaşa yaratma

⁷⁷ Kirişçiöğlü, age., s. 76.

çabası olarak görme eğilimi, büyük siyasi etkileri olacak olaylara zemin hazırlamaktaydı.

Türkiye’de iktidar ile muhalefet ilişkilerinin daha fazla bozulmasına neden olan hadise Irak İhtilaliydi. Askeri müdahale ile iş başından uzaklaştırılan Kral Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa’nın akıbeti Türkiye’de özellikle DP’de endişe ile karşılanmıştı. Türkiye’nin yakın müttefiki olan Irak’ta yaşanan olaylar, CHP ve muhalif basın tarafından Türkiye gündeminde uzun süre tartışılmıştı. Yönetim anlayışları bakımından birbirlerine benzetilen bu iki hükümetin sonunun da aynı olacağına dair birçok yorum muhalif basında yer almaktaydı. Irak hadisesinin ülke gündeminde çokça tartışılması, Türkiye’nin siyasi hayatına ihtilal kelimesini getirmişti. Samet Ağaoğlu’na göre ihtilal kelimesi Türkiye’de giderek yaygınlaşmış ve siyasette yerleşmişti. *“Muhalefet de iktidar da bu sözü yavaş yavaş gelişi güzel kullanmağa başlıyor, biri “ihtilal olacak, ihtilal yapacağım” derken ötekisi “ihtilal yapamazsın” diye bağırırmaktaydı*⁷⁸. CHP’nin artırdığı siyasi faaliyetlerini hükümeti yıkma ve memlekette bir ihtilal çıkarma teşebbüsü olarak değerlendiren DP iktidarının, bu teşebbüsleri önleyeceğine inandığı kanun, mülki amirlere toplantıları engelleme yetkisi vermişti. Tanel Demirel’e göre çoğunluğu tek parti döneminde yetişmiş mülki idare amirleri, gerek hükümete yakın görünme arzusu, gerekse hükümete yönelik muhalefeti devlete muhalefet olarak algılama eğiliminden kurtulamadıklarından, kanunu özgürlükleri sınırlayıcı biçimde yorumlamışlar, demokrasilerde olağan karşılanması gereken siyasi toplantıları yasaklamaya çalışmışlardı⁷⁹. Zile hadisesinde de Kaymakam Tevfik Kurma’nın benzer düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. O günlerde Turhal Kaymakamı olan Ali Altuntaş’ın Fahir Giritlioğlu’na anlattığına göre Zile Kaymakamı, *“İnönü Zile’ye geliyor. Bu benim için istikbalimle ilgili en büyük fırsattır. İnönü’ye karşı, ne yapılmak lazım gelirse onu yapacağım. En büyük müşkülâtı çıkartacağım. Bu suretle yukarıya kendimi tanıtır ve onların gözüne girmiş olurum”* diye gelecek beklentilerini anlatmıştı. Zile eski Jandarma Komutanı Ömer Öziskender de Zile hadisesinin Kaymakamın siyasi arzuları nedeniyle yaşandığını ve Tevfik Kurma’nın *“valilik zamanı geldi, ben İnönü’yü Zile’ye sokmam”* dediğini ifade etmiş, ayrıca hadiseden sonra gerek kaymakamın gerek Zile’li DP’lilerin Ankara’ya *“hizmetlerinin unutulmaması”* için telgraf çektiğini iddia etmişti⁸⁰.

Hadiseden çok sonra Kaymakam Tevfik Kurma, 1964 yılında Erol Gönenç’e verdiği ve Ulus Gazetesinde yayınlanan röportajında Zile hadisesini;

⁷⁸ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 157.

⁷⁹ Demirel, *age.*, s. 296.

⁸⁰ Sadun Tanju, “Jandarma Binbaşısı Ömer’in İsyanıdır”, *Ulus* 20 Kasım 1964.

“...hala o hadisenin ızdırabını çekerim. Benim bir suçum yoktu. İsmet Paşa gibi tarihi şahsiyet kazamıza teşrif etmişti. Caddeler çok kalabalıktı. Jandarma kumandanının bir hatası yüzünden bu hadiseler oldu. Yoksa ben İsmet Paşayı seven bir adamım. Kendisine Tevfik dendi mi Kurma mı der, beni o kadar sever ve tanır. Bugün bile hadisenin üzüntüsünü üzerimden atamadım...”⁸¹ Şeklinde anlatmıştı.

Tanel Demirel'in işaret ettiği gibi, tek parti döneminde yetmiş ve devlet terbiyesi almış idarecilerin her dönemde iktidardaki partiye veya güce yakın olma ihtiyacı hissettiklerini ve hadiseler karşısında buna göre pozisyon aldıkları görülmektedir. Tevfik Kurma'nın DP döneminde DP'ye yakın olan görüşleri, 1960'larda CHP'ye ve Adalet Partisine doğru değişmiş, ancak kendisi gerek taşrada gerek merkezde devlet memuru olarak yaşamını sürdürmüştü⁸².

⁸¹ Erol Gönenç, “Balıkhane Bir Tenör ve Meşhur Bir Kaymakam”, *Ulus* 4 Kasım 1964.

⁸² Zile'den sonra Manisa Kırkağaç Kaymakamı olan Tevfik Kurma, ardından sırasıyla Konya Belediyesi Hukuk Müşavirliği, Sanyer Belediyesi Şube Müdürlüğü ve Balıkhane Müdürlüğü, (*Ulus* 4 Kasım 1964), İstanbul Adalar Belediyesi Şube Müdürlüğü (*Ulus* 20 Ağustos 1967) 1971'de ise İstanbul Belediyesi Zabıta Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştu. <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/06/26/308988.asp>. Erişim Tarihi: 08.09.2015.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:12, İçtima:2
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:XI, Cilt:11, İçtima:3, 15.2.1960
- Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun, Kanun No: 6761, Kabul Tarihi: 27.6.1956. Resmi Gazete 30 Haziran 1956, Sayı:9346

Gazete ve Dergiler

- Cumhuriyet
- Görüş (Zile)
- Hürriyet
- Kim (Dergisi)
- Milliyet
- Son Havadis
- Ulus
- Vatan
- Yeni Sabah
- Zafer

Makaleler

- Aksoy, Muammer, "Son Hadiselerin Işığında Seyahat Hürriyeti Sona Mı Erdi?" *Vatan*, 22 Ekim 1958.
- Bulut, Sedef, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Gazi Akademik Bakış*, Sayı 4, Yaz 2009.
- Eroğul, Cem, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-1971" *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Derleyenler: İrvin C. Schick, E.Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2003.
- Gönenc, Erol, "Balıkhane Bir Tenör ve Meşhur Bir Kaymakam", *Ulus*, 4 Kasım 1964.
- Kubilay, Çağla, "Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği 1956-1960", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 39, Ocak 2014.
- Özçelik, Pınar Kaya, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.65-3, 2010.
- Sandalcı, Emil Galip, "Demokraside Hesap Sorulur", *Vatan*, 20 Ekim 1958.
- Tanju, Sadun, "Sizlere Öğreteceğiz", *Vatan*, 20 Ekim 1958.
- _____, Jandarma Binbaşısı Ömer'in İsyanıdır", *Ulus*, 20 Kasım 1964.
- <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/06/26/308988.asp>. Erişim Tarihi: 08.09.2015

Kitaplar

- Ağaoğlu, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul 1967.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2004.
- Atalay, Esra, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1995.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- _____, *İkinci Adam*, C3, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Bila, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

- Çavdar, Tefrik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, İstanbul 2013.
- Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Erer, Tekin, *On Yılım Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1970.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014.
- Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çeviren Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 1996.
- Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C.1-2*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.
- Güngör, Süleyman, *Muhalefette CHP*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.
- İşgören, Ali, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.
- Kirişçioğlu, Nusret, *12 Mart (İnönü-Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni Raporum*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.
- Naskali, Emine Gürsoy, *Yassıada Zabıtları V, Anayasa Davası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Öymen, Altan ... *Ve İhtilal*, Doğan Kitap İstanbul 2013.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1992.
- Yarsuvat, Duygun, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968.
- Yerdeş, Güngör, *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2006.

